

Marek Cieszkowski, Jolanta Mędelska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Bydgoszcz

O POTRZEBIE PODJĘCIA BADAŃ NAD RADZIECKĄ WERSJĄ JĘZYKÓW MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH BYŁEGO ZWIĄZKU RADZIECKIEGO

Od dziesięciu lat z powodzeniem rozwijają się w Polsce badania nad tzw. polszczyzną radziecką okresu międzywojennego, czyli nad specyficzną współczesną odmianą języka polskiego, używaną na rozległym obszarze imperium radzieckiego w porewolucyjnym dwudziestoleciu. Impuls do ich podjęcia dała Barbara Szydłowska-Cegłowa [1997]. Na jej apel najpierw odpowiedziało dwoje językoznawców bydgoskich [Mędelska, Marszałek 2000; 2000a; 2001; 2003; Marszałek 2001; Mędelska 2001; 2001a; 2008; 2008a; 2009], wkrótce zaś szeroko zakrojone badania podjęła Iryda Grek-Pabisowa [2001/2002; 2004; 2004a; 2008; 2008a], z czasem włączyli się do pracy młodszy językoznawcy bydgoscy [Graczykowska 2005; 2007; 2007a; 2008; Kisielowa 2007; Tomasiak 2007] oraz warszawscy [Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz 2008; 2008a]. Ośrodek bydgoski zajmuje się głównie moskiewskim wariantem polszczyzny radzieckiej, ośrodek warszawski – białoruskim. Badania nad porewolucyjną ukraińską odmianą polszczyzny są mniej zaawansowane [Cechosz, Dzięgiel 1996; Stroński 1996], tak jak i badania nad wariantem litewskim (kowieńskim)¹ [Mędelska 2007].

Jak ustalono, materiałów do badań, czyli źródeł odzwierciedlających język polski używany w Rosji porewolucyjnej i ZSRR (do roku 1945), jest całe mnóstwo, jak się wyraziła I. Kisielowa, „[...] масштаб работы Польского бюро ЦК РКП по переводу, изданию и распространению в Советской России печатной продукции на польском языке просто поражает”² [Kisielowa 2007: 88]. Są to: prasa

---

¹ Litwę włączono w skład ZSRR dopiero 3 VIII 1940 roku, a więc ten pierwszy w jej dziejach okres intensywnej sowietyzacji z trudem mieści się w zakreślonych przez B. Szydłowską-Cegłową ramach czasowych (1917–1945).

² „[...] skala pracy Polskiego Biura KC PPK w zakresie tłumaczenia, wydawania i upowszechniania w Rosji radzieckiej drukowanej produkcji w języku polskim po prostu zdumiewa” (przekład – J. M., M. C.).

polskojęzyczna³, słowniki przekładowe wydawane w ZSRR⁴, literatura piękna (na-leżałoby napisać „piękna”, bo chodzi o tzw. literaturę proletariacką, masowo pro-dukowaną na zamówienie władz przez miejscowych literatów amatorów, będących zazwyczaj działaczami partyjnymi⁵), twórczość amatorska (pieśni, piosenki, wier-szyki, skecze), zbiory pieśni⁶, kalendarze⁷, pamiętniki, podręczniki dla szkół z ję-zykiem polskim jako wykładowym, materiały używane w tzw. punktach likwidacji analfabetyzmu dorosłych (elementarze⁸, czytanki, dyktanda, wzory wypracowań), literatura z zakresu metodyki, prace naukowe o stanie języka polskiego, prace wą-skospesjalistyczne (np. z zakresu uprawy roli), poradniki fachowe, prace teoretycz-ne na tematy społeczno-polityczne, „broszury «politycznie poprawne» naświetlające zagadnienia historyczne, opisy działalności przywódców rewolucyjnych” [Grek-Pa-bisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz 2008a: 11], materiały propagandowe, materiały konferencji, seminariów i zjazdów, obszerne ankiety wypełniane przez ich uczestników⁹, sprawozdania, protokoły posiedzeń i zebrań, notatki służbowe, a także korespondencja prywatna, filmy, audycje radiowe i – na pewno w mniejszym stopniu odzwierciedlające proces sowietyzacji polszczyzny – inskrypcje nagrobne [Kozłowska-Doda 2000, Maryniakowa 2001].

Dziś co prawda materiały te są częściowo niedostępne, częściowo trudno do-stępne, przede wszystkim dlatego, że są porozrzucane na całym obszarze byłego ZSRR po licznych postsowieckich archiwach i zamkniętych dla zwykłych czytelników zbiorach bibliotecznych. Poza tym, jak stwierdziła I. Kisielowa:

К сожалению, в наши дни поиски в России польских печатных материалов того времени оказываются часто безрезультатными, поскольку многие до-кументы, став неактуальными, были уничтожены, и сейчас языковые дан-

³ Np. „Kultura Mas”, „Sierp”, „Młot”, „Głos Komunisty”, „Trybuna Komunistyczna”, „Trybuna Radziecka”. Obszerny wykaz tego rodzaju czasopism opracowała B. Olbrich [2003], ich periodyzację po-daje K. Sierocka [1963: 34]. O międzywojennej polskiej prasie wydawanej na Białorusi radzieckiej zob. szerzej [Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz 2008a: 61–82].

⁴ Np. słowniki rosyjsko-polskie i polsko-rosyjskie [Mędelska, Marszałek 2000: 133–138, 2000a: 44–48; Mędelska 2008; Głotow 1994], słownik polsko-białoruski [Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz 2008a: 291–304].

⁵ Zob. m.in. Bogiński 1929, Stankiewicz 1929, Szafran 1929.

⁶ Np.: *Pieśni żołnierskie z nutami Radwańskiego* [Kisielowa 2007: 89].

⁷ Por.: *Ilustrowany kalendarz komunistyczny zawierający prace polskich i rosyjskich komunistów* [Kisielowa 2007: 89].

⁸ M.in. *Elementarz dla dorosłych napisany przez Dzierżyńską i Radwańskiego* [Kisielowa 2007: 89].

⁹ Fragmenty takich ankiet, wypełnionych przez uczestników „III Ogólno-polskiej konferencji ko-munistów Polaków w Moskwie w listopadzie 1921 r.”, cytuje I. Kisielowa. Wynika z nich, że znaczna część polskich delegatów używała lokalnych, dziwacznych nowotworów językowych, posługiwała się polszczyzną silnie zrussyfikowaną i – co w zasadzie nie powinno dziwić, skoro w konferencjach uczest-niczyły głównie „masy robotniczo-chłopskie” – nie znała zasad polskiej ortografii (por.: „niebył nikt o prucz, nikto, spowodu tego że niedawno przybyli z armji, niema, literatura przychodzi z dwu miesięcz-ny m opuźnieniem, takowej niebyło, nikago”) [Kisielowa 2007: 89].

ные довоенного периода приходится собирать по крупицам¹⁰ [Kisielowa 2007: 88].

Owa – tak zdumiewająca – obfitość produkcji wydawniczej to wynik celowej polityki władz radzieckich wobec mniejszości narodowych, tzw. nowej polityki narodowościowej (nazywanej też leninowską).

Po rewolucji ziemie byłego imperium rosyjskiego zamieszkiwało ok. 160 milionów obywateli, z czego nie-Rosjanie, na co dzień posługujący się 150 językami, stanowili około 57% [Iwanow 1991: 29].

Włodzimierz Lenin [...] rozumiał, iż otwarta konfrontacja władzy radzieckiej z mniejszościowymi nacjonalizmami, rozbudzonymi przez wydarzenia rewolucji październikowej i wojny domowej, nie rokuje sukcesów, a nawet może się okazać szkodliwa dla interesów partii bolszewickiej. Potrzebna była jakościowo nowa polityka, łącząca w sobie daleko idące kompromisy z nacjonalistami z zasadą pozostawienia ogólnej kontroli sytuacji w rękach władzy radzieckiej [Iwanow 1991 : 30].

Na X zjeździe, który odbył się w marcu 1921 roku, proklamowano nowy kurs partii w polityce narodowościowej, przewidujący znaczne rozszerzenie praw wszystkich mniejszości narodowych. Uchwała zjazdu deklarowała wszechstronną pomoc

w rozwijaniu i umacnianiu u siebie radzieckiej państwowości [...], w rozwijaniu i umacnianiu działających w języku ojczystym sądów, administracji, organów gospodarczych, organów władzy składających się z ludzi miejscowych, znających warunki życia i psychologię miejscowej ludności, w rozwijaniu u siebie druku, szkolnictwa, teatru, klubów i placówek kulturalno-oświatowych, jak i zawodowo-technicznych w języku ojczystym [Iwanow 1991: 35].

Spis ludności przeprowadzony w grudniu 1926 roku wykazał między innymi, że w ZSRR przebywa kilka milionów obywateli mających własne państwa poza granicami ZSRR. Byli to – obok Polaków (782 tys.) – Niemcy (1 238 tys.), Grecy (213 tys.), Estończycy (154 tys.), Łotysze (141 tys.), Finowie (135 tys.) i in. [Iwanow 1991: 39]. Przedstawiciele tych narodów mieszkali, co charakterystyczne, w rozproszeniu¹¹. Wobec nich również zastosowano nową politykę narodowościową, także w ich językach ruszyła masowa produkcja rozmaitych dokumentów, materiałów propagandowych, książek, podręczników itp. Miała, tak jak w odniesieniu do mniejszości zamieszkujących ZSSR w skupiskach zwartych, ułatwić władzom indoktrynację, stanowić jej najskuteczniejszy środek, ale miała też pomagać w oddziaływaniu ideologicznym na zewnątrz ZSRR.

---

¹⁰ „Niestety, obecnie poszukiwania w Rosji materiałów drukowanych wówczas w języku polskim nie przynoszą często rezultatu, ponieważ liczne dokumenty, które stały się nieaktualne, zostały zniszczone i dziś dane językowe z okresu przedwojennego jesteśmy zmuszeni gromadzić dosłownie po źdźbiełku” (przekład – J. M., M. C.).

¹¹ Z wyjątkiem autochtonicznej ludności polskiej Białorusi i Ukrainy oraz Finów zamieszkujących okolice Leningradu i Karelię.

Celem naszego artykułu jest zaproponowanie językoznawcom nowego, niewątpliwie atrakcyjnego obiektu badań lingwistycznych, a mianowicie radzieckich wariantów języków mniejszości narodowych¹² byłego ZSRR we wczesnym, porewolucyjnym okresie ich powstania i rozwoju. Tak jak w wypadku polszczyzny radzieckiej, dziś sukcesywnie – co wykazaliśmy wyżej – badanej i poznawanej, również i w odniesieniu do innych języków można by prześledzić początki ich sowietyzacji (zarówno sterowanej, jak i samorzutnej) oraz inne zachodzące w nich zmiany, w tym także, ze względu na ścisłą izolację od terenów etnicznych wprowadzoną po rewolucji, postępujące kostnienie leksyki i systemu gramatycznego. Szczególnie fascynującym obiektem tego rodzaju badań wydaje się niemieczna radziecka, którą chcemy się zająć.

Niemcy byli najliczniejszą z grup narodowościowych zamieszkujących Związek Radziecki, ale mających własne (burżuazyjne) państwa poza nim (historyczne ojczyzny). Niemcy należeli też do grupy narodów „ukaranych”, czyli zbiorowo represjonowanych¹³.

Niemieccy osadnicy pojawili się w Rosji w wyniku dekretu Katarzyny II (22 VII 1763). Caryca przewidziała dla każdej rodziny niemieckiej 50 ha ziemi (bezpłatnie), 800 rubli kredytu i nasiona na pierwszy zasiew. Zapowiedziała też zwolnienie z wszelkich podatków przez dziesięć lat, zwolnienie z obowiązkowej służby wojskowej, zagwarantowała też swobody religijne i narodowe. „Katarzyna II była opanowana ideą wychowania przy pomocy niemieckich kolonistów – w duchu germańskiej pracowitości – rosyjskich chłopów, a nawet ziemian” [Iwanow 1991: 40].

Niemcy osiedlali się głównie na Ukrainie i Powołżu. W 1897 roku tzw. Niemców nadwołżańskich było już ok. 1,8 mln. Przed I wojną światową mniejszość niemiecka w Rosji odgrywała wyjątkową rolę w przemyśle, rolnictwie, rozmaitych instytucjach, a także w armii carskiej. „Osiedla niemieckie były wyspami pracowitości, przedsiębiorczości, nowoczesności w morzu zacofania rosyjskiego chłopstwa” [Iwanow 1991: 41].

W czasie I wojny światowej część ludności niemieckiej zamieszkującej Rosję poddano represjom. Wysiedlono kolonistów niemieckich z Wołynia, rozgrabiono ich gospodarstwa. Na mocy ukazu carskiego (1916) pozbawiono Niemców prawa posiadania i uprawiania ziemi. Z powodu wybuchu rewolucji październikowej nie doszło jednak do całkowitej realizacji tego rozporządzenia. W roku 1918 – pod naciskiem strony niemieckiej – w protokole do układu pokojowego zawartego w Brześciu zagwarantowano mniejszości niemieckiej w Rosji znaczną autonomię i prawo do reemigracji do ojczyzny historycznej. Z tego prawa skorzystało jednak zaskakująco niewielu przedstawicieli mniejszości. Jak przypuszcza M. Iwanow, „[...] przeważająca część ludności niemieckiej osiadła w Rosji [...] mimo głęboko zakorze-

---

¹² Oprócz biegłej znajomości jednego z języków mniejszościowych badacz powinien też bardzo dobrze władać językiem rosyjskim.

¹³ „Pierwszym narodem ukaranym” byli radzieccy Polacy [Iwanow 1991: 9].

nionego poczucia odrębności narodowej uznawała Rosję za swoją nową ojczyznę” [Iwanow 1991: 39].

Leninowska polityka narodowościowa wobec skupisk, które miały własne państwo poza Związkiem Radzieckim, przewidywała trzystopniowy system autonomii. Grupy zamieszkujące zwarte obszary i liczące ponad 100 tys. osób mogły tworzyć republiki autonomiczne, liczące ponad 10 tys. – rejony autonomiczne, ponad 500 osób – narodowościowe rady wiejskie. 19 XI 1918 roku utworzono Autonomiczną Republikę Niemców Powołża¹⁴. W 1922 roku część działaczy partyjnych i państwowych tej republiki wystąpiła z propozycją powołania do życia Konfederacji Niemieckiej, w której skład weszłyby skupiska niemieckie nad Wołgą, na Ukrainie i na Syberii. Pomysł nie zyskał aprobaty władz [Iwanow 1991: 42]. 6 I 1924 roku została proklamowana Niemiecka Nadwołżańska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka (Автономная Социалистическая Советская Республика Немцев Поволжья – Autonome Sozialistische Sowjetrepublik der Wolgadeutschen). Stolicą został port nadwołżański Pokrowsk¹⁵. Do połowy lat 30. liczba mieszkańców Republiki zmniejszała się, później zaczęła wzrastać. W 1939 roku zamieszkiwało ją 606,5 tys. osób.

Podczas II wojny światowej niemal wszystkich Niemców z Powołża i z pozostałych obszarów ZSRR oskarżono o współpracę z III Rzeszą. 28 VIII 1941 roku Niemiecką Nadwołżańską Republikę Autonomiczną zlikwidowano na podstawie stalinowskiego dekretu o wygnaniu, Niemców deportowano do Kazachstanu i na Syberię, rozpraszając ich po całym tym bezkresnym obszarze [WEP PWN: 425]. W drodze na zesłanie i w czasie pierwszych miesięcy pobytu zmarło 30% deportowanych. W początkach lat 90. XX wieku Rosję zamieszkiwało jeszcze 843 tys. Niemców, Kazachstan – 958 tys. [BES: 496].

Jak wykazał nasz zaledwie wstępny rekonesans w Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz w Berlinie, istnieje już dość bogata wielojęzyczna literatura dotycząca losów Niemców nadwołżańskich [Schippan, Striegnitz 1992; Frank 1995; Fuks 1995], ich kultury [Bourret 1986; Smolnikowa 1995; Jerina 1995, 2000; Jerina, Szalkowa 2000], radzieckiego systemu oświatowego wdrożonego w Niemieckiej Nadwołżańskiej Republice Autonomicznej [Plewe 1997], historii tej republiki i polityki władz radzieckich wobec Niemców nadwołżańskich [Czebotariewa 1999; Gassen-schmidt 1999]. Dotychczas natrafiliśmy na zaledwie jedną pracę mówiącą o języku Niemców nadwołżańskich, ale traktuje ona o kodzie niemieckich emigrantów z ZSRR zamieszkałych w Argentynie [Hipperdinger 2005].

Ponadto rezultaty naszego rekonesansu pozwalają przypuszczać, że radziecka produkcja wydawnicza w języku niemieckim była równie imponująca pod względem ilościowym jak produkcja w języku polskim i miała taki sam drętwy, ideologiczno-

¹⁴ Była to, jak się później okazało, jedyna republika autonomiczna dla tego rodzaju mniejszości.

¹⁵ Od roku 1931 miasto nazywa się Engels. Było stolicą w latach 1924–1941 [BES: 1405].

-propagandowy charakter. Wskazują na to tytuły prac opublikowanych na miejscu, w stołecznym Pokrowsku (późniejszym Engelsie), przez działające tam wydawnictwo Nemgosizdat¹⁶ (Немгосиздат¹⁷). Opublikowało ono m.in. zbiór pieśni rewolucyjnych, ludowych i dziecięcych przeznaczony dla młodych Niemców nadwołżańskich [Bellendir 1927], pracę o organizacji partyjnej [Schmidt 1928], o radzieckim systemie oświaty [Bach 1928; Schaufler 1933].

W roku 1928 Nemgosizdat drukował rozmaite broszury, nie podając nazwiska ich autorów¹⁸, m.in. o związkach zawodowych: *Die professionellen Verbaende* (23 s.), o miejscowym przemyśle: *Unsere Staatsindustrie* (37 s.), o budowaniu systemu rad: *Unser Räteaufbau* (29 s.), o radzieckim rolnictwie: *Unsere Landwirtschaft* (16 s.), o spółdzielniach spożywców: *Unsere Konsumvereine* (29 s.), o chłopskich komitetach samopomocowych: *Unsere bäuerlichen Hilfgesellschaften* (15 s.), o radzieckim systemie ochrony zdrowia: *Unser Gesundheitsschutz* (14 s.), o jubileuszu dziesięciolecia Niemieckiej Nadwołżańskiej Republiki Autonomicznej: *Zehn Jahre wolgadeutsche Autonomie*.

Są podstawy, by sądzić, że produkcja wydawnicza Nemgosizdatu (a także inne publikacje przygotowywane po niemiecku na miejscu) może stanowić znakomite źródło materiału do badań nad lokalną, radziecką odmianą współczesnego języka niemieckiego w początkowym okresie jej rozwoju.

Dysponujemy niewielkim śpiewnikiem wydanym w 1931 roku przez moskiewskie Państwowe Wydawnictwo Muzyczne: *Pieśni proletariackie ZSRR*. Zawiera on rosyjskie utwory radzieckie przełożone na język niemiecki, francuski i polski. Cel publikacji nie pozostawia złudzeń:

Zbiorek ten powinien jeszcze ściślej związać z proletariatem rosyjskim robotników innych narodowości, którzy w Związku sowieckim ręka w rękę z robotnikami rosyjskimi pracują nad olbrzymim dziełem budownictwa socjalistycznego. Przede wszystkim zaś powinien świadczyć w Europie zachodniej o sile, o optymizmie, o zwycięstwach, o niepowstrzymanym pochodzie klasy robotniczej Związku sowieckiego i pomóc skupić armię międzynarodowego proletariatu dla obrony jego dzisiejszej ojczyzny, Związku radzieckiego i dla zdobycia władzy radzieckiej w całym świecie [s. 8].

Śpiewnik zawiera prościutkie, nieudolne, czysto amatorskie rymowanki mające odzwierciedlać – w zamierzeniu wydawcy – „historię i życie Związku radzieckiego” [s. 8]. Dwie pieśni Dawidenki poświęcone są 1. Armii Konnej i jej wodzowi Budionnemu, jedna „wyśmiewa niefortunny napad imperialistów na kolej Wschodnio-chińska; inne znowu malują zwycięski pochód kolektywizacji” [s. 8]. Z punktu widzenia językoznawcy szczególnie interesujące są pieśni przedstawiające pracę w kolchozach. Oto fragmenty kilku z nich:

¹⁶ Tak sygnowano produkcję tego wydawnictwa.

¹⁷ Немецкое государственное издательство (Niemieckie Wydawnictwo Państwowe).

¹⁸ Zapewne teksty te pośpiesznie tłumaczono z języka rosyjskiego.

HERBSTARBEIT IM KOLCHOS

Von den Bäumen, seht ihr,
Fallen schon die Blätter,
Sommer ist zu Ende.
Vögel ziehn vorüber,
Eilen nun hinüber
In die warmen Länder.

Acker, Auen
Umzubauen,
Neuart einzuführen –
Kinder, helfet
Uns die Dörfer
Kollektivisieren [s. 48]

MARSCH DER KOLCHOSBRIGADEN

Marsch, marsch voraus.
Stossbrigaden, auf!
Kolchos, führ' aus
Den grossen Bau.

Hart ist der Kampf,
Listig der Kulak.
Stoss zu, Prolet,
Mit festem Schlag!

ERNTELIED

Die Kulaken krümmen sich –
O, wie schlimm, o wie schlimm!
Ihr Ertrag verringert sich –
Kein Gewinn, kein Gewinn!

Die Kolchose wachsen nun
Riesenhaft, riesenhaft.
Den Kulaken stürzt um
Ihre Kraft, ihre Kraft.

JESIEŃ W KOLEKTYWIE

Jesień nam nastała,
Słońce już nie pała,
Z drzewa liść opada,
Przez niebios przestwory
W południowe strony
Lecą ptasie stada.

Przy robocie,
W brudzie, pocie
Tworzym byt nasz nowy.
Wszystkim chwala,
Kto współdziała
Dla wielkiej budowy! [s. 49].

MARSZ BRYGAD KOLEKTYWNYCH

Marsz naprzód, marsz.
Ku zwycięstwu wiedź,
Kolektyw nasz
Chce pomoc mieć.

Dziś jeszcze gbur
Stawi opór nam,
Więc stój jak mur
I wroga łam! [s. 65].

KOLEKTYWKA

Na bogacza przyszedł zgon
Marny czas, marny czas!
Już nie może zysków on
Ciągnąć z nas, ciągnąć z nas!

Załamuje ręce gbur:
Co za dziw, co za dziw!
Stoi przed nim jak ten mur,
Kolektyw, kolektyw [s. 75].

Tego rodzaju teksty, napisane w radzieckim języku rosyjskim, w owym czasie stanowiły nie lada wyzwanie dla tłumaczy. W językach używanych na terytoriach etnicznych (polskim, niemieckim, francuskim) nie było jeszcze wówczas ustabilizowanego, skodyfikowanego słownictwa, które nazywałoby nowe radzieckie realia. Najpotrzebniejsze sowietyzmy – z konieczności zaaprobowane przez normatywistów – pojawiły się później, te zaś mniej potrzebne, swoiste, rzadsze pozostają do dziś bez obcojęzycznych ekwiwalentów. Tłumacze przekładający radzieckie teksty porewolucyjne, nawet dobrze zdając sobie sprawę z nieakceptowalności wielu nowotworów samorzutnie powoływanych do życia przez przedstawicieli mniejszości narodowych mieszkających w ZSRR, z konieczności jednak posługiwali się niektórymi z nich, umacniając je w obiegu i w jakimś sensie kodyfikując. Jednakże dla znacznej

części sowietyzmów ówczesni tłumacze zmuszeni byli sami tworzyć obcojęzyczne odpowiedniki.

W przytoczonych wyżej fragmentach pieśni przełożonych na język niemiecki występują następujące sowietyzmy: *Kolchos*, *Kolchosbrigaden*, *kollektivisieren*, *Kulak*. Pierwszy (*Kolchos*) i ostatni (*Kulak*), żywcem przeniesione z języka rosyjskiego (zapożyczenia formalno-semantyczne), mogły być rozumiane tylko przez miejscowych Niemców znających zarówno radzieckie realia, jak i język rosyjski. Oba sowietyzmy weszły do zasobu słownego niemieczyny XX-wiecznej, por. *Kolchos*¹⁹, *Kulak* w SPN. Ciekawe, że analogiczne sowietyzmy funkcjonowały także w języku ogólnopolskim, jednak we wczesnej polszczyźnie radzieckiej używano chętniej innowacji lokalnych, wprowadzonych do obiegu przez polskich inteligentów komunistów, odpowiednio: *kolektyw*, *gbur* [Jasiński 1929, 1930; Mędelśka, Marszałek 2000, 2000a]. Nowotworem szerzej nieupowszechnionym, później już nienotowanym, jest czasownik *kollektivisieren*. Warto też dodać, że tłumacz wykorzystał ogólnoniemiecki rzeczownik *Erntelied* ('pieśń dożynkowa'), by nazwać nowy „gatunek”: pieśń kołchozową (polski tłumacz użył nowotworu *kolektywka*).

Zauważmy też, że w cytowanych fragmentach tłumaczeń pieśni kołchozowych mamy już do czynienia z charakterystyczną cechą radzieckich opisów pracy na roli, czyli z zastosowaniem w nich leksyki wojennej (por. pamiętne z okresu PRL *kampanie buraczane*, *brygady polowe*, *raporty z frontu zniwnego* itp.): *Marsch*, *Kolchosbrigaden*, *Stossbrigaden*, *Kampf*.

Innym źródłem materiału do badań porewolucyjnej niemieczyny radzieckiej, które wstępnie przejrzelśmy na potrzeby niniejszego artykułu, jest słownik rosyjsko-niemiecki zredagowany przez A. Nesslerera i opublikowany w Moskwie w 1934 roku²⁰ *Русско-немецкий словарь – Russisch-Deutsches Wörterbuch* (dalej: RNS).

Pod koniec lat 20. XX wieku w prestiżowym wydawnictwie Советская энциклопедия (dział Редакция Иностранных словарей) zaczęto przygotowywać do druku słowniki przekładowe rosyjsko-innojęzyczne i innojęzyczno-rosyjskie ogólnego typu (liczące po około 60–70 tys. haseł, czyli średniej wielkości). Dotkliwie odczuwano już wówczas brak obcojęzycznych odpowiedników dla ogromnej liczby nowo powstałej leksyki rosyjskiej, głównie właśnie nazywającej radzieckie realia, ale też w ogóle dla wszelkich rosyjskich neologizmów masowo pojawiających się w obiegu, np. z zakresu nauki i techniki. Trzeba pamiętać, że w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku gwałtownie postępowała w całym świecie rewolucja naukowo-techniczna, a władze radzieckie – starając się ukryć prawdziwą jakość życia w krajach burżuazyjnych – szczelnie odgrodziły swoich obywateli od kontaktów ze światem zewnętrznym, w tym także z obcojęzyczną literaturą i prasą, odcinając tym samym mniejszości mające własne państwa poza ZSRR od żywego nurtu ich

¹⁹ W WSPNNP mamy zapis *Kolchosa* (f).

²⁰ Słownik jest białym krukiem, na razie dysponujemy tylko jego 3. wydaniem.

języków ojczystych. Mniejszości narodowe, także mniejszość niemiecka czy polska, radziły sobie zazwyczaj w najprostszy sposób, czyli włączając do swego zasobu słownego mnóstwo rusycyzmów, naprędce, niestarannie i niefachowo adaptowanych do systemów własnych języków. Z kodyfikacją owych miejscowych odmian języków nie można było dłużej zwlekać, zwłaszcza w obliczu imponująco zakrojonej akcji wydawniczej, będącej wynikiem nowej leninowskiej polityki narodowościowej. Jako istotny krok na drodze ku normalizacji lokalnych języków mniejszościowych, ku opanowaniu żywiołowego słowotwórstwa można traktować akcję wydawania nowych słowników dwujęzycznych (z rosyjskim jako językiem wejścia i wyjścia). Przed ich redaktorami postawiono trudne zadanie, można je nawet nazwać nie lada wyzwaniem. O specyficznych kłopotach z jego realizacją słownikarze zazwyczaj informowali swoich czytelników w przedmowach, por.:

[...] трудность заключалась в том, что очень многие понятия, ставшие в Советском союзе доступными и близкими всем и каждому, порой совсем еще чужды современному немцу, а потому и не нашли подходящей, вполне точно выражающей их истинный смысл передачи на немецкий язык (напр. выдвигенец, пятилетка, хлебозаготовки, чистка). И так как всякое новое слово любого языка почти всегда создается не отдельной личностью, не кабинетным путем, а коллективом, или по крайней мере нуждается для своего существования хотя бы в бессознательной санкции коллектива, то здесь составитель словаря оказывается в особо затруднительном положении. Только в крайне редких случаях он имеет право рискнуть дать свой перевод нового слова, и то лишь в описательной форме [...]; он в силах сделать только одно – подыскать, зафиксировать и дать все то, что в имеющемся старом и новом словарном материале немецкого языка наиболее точно передает понятия, созданные новой советской жизнью во всех ее областях²¹ [RNS, s. 2].

Исходя из факта, что на данном этапе, в силу сложившихся социально-политических условий, основным создателем польской пролетарской культуры является 800 тысяч трудящихся поляков в СССР, Редакция широко использовала созданную ими послеоктябрьскую польско-советскую терминологию. Правда, и в данном случае приходилось проделывать тщатель-

---

²¹ „Trudność polegała na tym, że bardzo liczne pojęcia, które w Związku Radzieckim stały się dostępne i bliskie wszystkim razem i każdemu z osobna, nierzadko są jeszcze zupełnie obce współczesnemu Niemcowi i właśnie dlatego nie znalazły odpowiedniego, ściśle wyrażającego ich prawdziwy sens przekładu na język niemiecki (np. выдвигенец, пятилетка, хлебозаготовки, чистка). A ponieważ każde nowe słowo dowolnego języka prawie zawsze jest powoływane do życia nie przez odrębną jednostkę, nie w zaciszu gabinetów, lecz przez zbiorowość, albo – w najgorszym wypadku – wymaga dla swojej egzystencji choćby nieświadomego usankcjonowania przez zbiorowość, tak w danym wypadku autor słownika okazuje się w szczególnie trudnej sytuacji. Tylko wyjątkowo ma prawo zaryzykować i zaproponować własny przekład nowego wyrazu, i to tylko w formie opisowej [...]; jest on w stanie zrobić tylko jedno – odnaleźć, zarejestrować i podać wszystko to, co w istniejącym starym i nowym zapasie słownym języka niemieckiego najprecyzyjniej oddaje pojęcia stworzone przez nowe radzieckie życie we wszystkich jego przejawach” (przekład – J. M., M. C.).

ную отборочную работу, ибо Редакция не могла идти путем наименьшего сопротивления и ограничиваться регистрацией употребляемых в обиходе, переложенных на польскую транскрипцию, русских терминов. Все же в словарь не вошли все советизмы, привившиеся в польском языке и приобретшие уже права гражданства в международном масштабе. Исходя в основном из терминологии польско-советского обихода, в отдельных, крайне редких случаях, Редакция заменяла употребляемые в практике неудачные польские переводы советизмов новообразованиями, более отвечающими характеру польского языка²² [RPSK, s. 4].

Słowniki rosyjsko-innojęzyczne miały podobne siatki haseł. Rezygnowano w nich – co zrozumiałe – z leksyki archaicznej i znacznej części słownictwa wychodzącego z użycia, świadomie preferując terminologię społeczno-polityczną, ekonomiczną, techniczną, naukową i wojskową. Novum było wprowadzenie skrótów, głównie radzieckich, do korpusu słowników i derywatów od nich, w dodatku w ogromnej liczbie. Redaktorzy poszczególnych wersji językowych wymieniali się doświadczeniami, korzystali z rozwiązań zastosowanych przez poprzedników; np. A. Nessler, twórca wersji niemieckiej, opierał się na wydanych wcześniej słownikach rosyjsko-angielskim i rosyjsko-polskim²³.

Wiadomo już, że oba porewolucyjne słowniki z językiem polskim (jako językiem translatów i językiem translandów) bardzo dobrze ukazują osobliwą polszczyzną swoich czasów, jej radziecki karykaturalnie wynaturzony charakter [Mędelśka, Marszałek 2000: 133–138; 2000a: 44–48; Mędelśka 2008]. Zapewne pozostałe prace leksykograficzne wydawane w owym czasie przez dział Иностранные словари także są znakomitym źródłem materiału odzwierciedlającym radzieckie wersje wielu języków współcześnie używanych.

Do przejrzanego przez nas słownika rosyjsko-niemieckiego wprowadzono mnóstwo rosyjskich sowietyzmów, np.: *агитка*, *агитпункт*, *агитбригада*, *агитпоезд*, *белоручка*, *белоэмигрант*, *выдвиженец*, *выдвиженка*, *изба-читальня*, *избач*, a także m.in. *Автодор*, *автодоровец*. Jego autor włożył wiele wysiłku, by dobrać do nich poręczne niemieckie odpowiedniki.

²² „Na podstawie tego, że na danym etapie, w wyniku socjalno-politycznych warunków, które się ukształtowały, głównym twórcą polskiej kultury proletariackiej jest 800 tysięcy Polaków pracujących w ZSRR, Redakcja szeroko wykorzystwała stworzoną przez nich popaździernikową terminologię polsko-radziecką. Co prawda i w tym wypadku trzeba było dokonać starannej selekcji, ponieważ Redakcja nie mogła pójść po linii najmniejszego oporu i ograniczyć się do rejestracji będących w obiegu terminów rosyjskich w polskiej transkrypcji. Mimo wszystko do słownika nie trafiły wszystkie sowietyzmy, które zakorzeniły się w języku polskim i otrzymały prawo obywatelstwa w skali międzynarodowej. Wychodząc przede wszystkim od terminologii będącej w polsko-radzieckim obiegu, w zupełnie wyjątkowych wypadkach Redakcja zastępowała używane w praktyce nieudane polskie przekłady sowietyzmów nowotworami bardziej odpowiadającymi duchowi języka polskiego” (przekład – J. M., M. C.).

²³ „[...] был использован материал ранее выпущенных нашим издательством словарей: русско-английского С. К. Боянуса и В. К. Мюллера (2-е изд.), русско-польского, под ред. Юз. Красного [...]” (RNS, s. 6).

Tak więc np. sowietyzm *азутка* ‘utwór wybitnie propagandowy, bez wartości artystycznej’ otrzymał dwa niemieckie ekwiwalenty: akceptowalne złożenie nominalne determinatywne *Agitationsschrift* i substytut w postaci grupy wyrazowej: (пьеса) (rein) *agitatorisches Theaterstück*²⁴ (w RPSK mamy rusycyzm formalno-semantyczny *agitka*, w języku ogólnopolskim nieznaną). Wyraz hasłowy *белоземгрант* ‘białogwardzista-emigrant(?)’ przełożono za pomocą kalki słowotwórczej *Weißemigrant*, czyli formacji obcej niemczyźnie ogólnej (Józef Krasny postąpił analogicznie, por. w RPSK: *białoemigrant*). Z kolei znamieny sowietyzm *выдвиженец* ‘człowiek z awansu społecznego’ ma wprawdzie poprawne z punktu widzenia normy językowej translaty: *Vorgerückte, Ausgesonderte, Beförderte* (czyli: ‘wysunięty’, ‘wyselekcjonowany/wybrany’, ‘wydźwignięty’), ale żaden z nich nie oddaje rzeczywistej treści translandu (w RPSK podano kalkę formalno-semantyczną: *wydwizheniec*, oczywiście w polszczyźnie ogólnej nieznaną, a zatem niezrozumiałą, i odpowiednik opisowy: *wysunięty, wydźwignięty przez masy* [lepszy od propozycji niemieckiej, ale także nie do końca przejrzysty znaczeniowo]). Dla skrótowca *Автотор* zaproponowano nieczytelną dla niemieckiego użytkownika adaptację zasygnalizowaną cudzysłowem: „*Autodor*” i odpowiednik będący rozszyfrowaniem wyjściowego połączenia wyrazów: *Unionsgesellschaft für Organisierung des Kraftwagenverkehrs und Straßenbaues* (w RPSK nieco inaczej: najpierw *Stowarzyszenie rozwoju automobilizmu i ulepszenia dróg w RSFRR*, potem nieczytelna dla Polaka z centrum transliteracja bez cudzysłowu: *Awtodor*). Z kolei formacja utworzona od skrótowca *Автотор* – *автоторовец* ma w RNS ekwiwalent na w pół przejrzysty: *Mitglied des „Autodor*” (analogiczna propozycja w SRPK: *członek stowarzyszenia „Awtodor*”).

Zajrzyjmy jeszcze do artykułu hasłowego *колхоз* w obu słownikach, bo jest to sowietyzm powszechnie znany, występujący w wielu językach, którego niemiecką i polską wersję napotkaliśmy już w przekładach radzieckich piosenek. Tak więc w RNS w roli niemieckiego ekwiwalentu zaproponowano tylko złożenie, czyli – w zasadzie – przekład połączenia wyjściowego dla rosyjskiego skrótowca: *Kollektivwirtschaft* (w piosenkach, przypomnijmy, wystąpiła kalka formalno-semantyczna *Kolchos*, z biegiem czasu zaaprobowana w niemczyźnie ogólnej). W hasle *колхоз* mamy też – obok wyrazu hasłowego – trzy derywaty²⁵: *колхозник, колхозница* i *колхозный*. Wszystkie otrzymały w RNS substytuty tekstowe oparte na złożeniu, a mianowicie: *Kollektivwirtschaftler(in), Kollektiv(wirtschafts)*, choć z czasem w języku niemieckim używanym na terytorium etnicznym pojawiły się kalki formalno-semantyczne z języka rosyjskiego, por. w SPN: *Kolchosnik*, i inne formacje: *Kollektivbauer* (SPN), *Kollektivbauer* i *Kollektivbauerin* (NRS), *Kolchosbauer* (WSPNPNP). Poza tym RNS zarejestrował też – jako odrębny artykuł hasłowy – specyficzny skrótowiec *Колхозцентр* (= *Всесоюзный союз сельскохозяйственных коллективов СССР*), podając w charakterze niemieckiego odpo-

²⁴ Do dziś w języku niemieckim używa się określeń: *agitatorisches Theater / agitatorisches Straßentheater / agitatorisches Arbeiterdrama*.

²⁵ Moskiewskie słowniki mają układ gniazdowy.

wiednika tłumaczenie pełnej nazwy: *Zentrale der landwirtschaftlichen Kollektive (der Kollektivwirtschaften) der UdSSR*. Jak widać, autor niemieckiej wersji słownika starał się dobrać odpowiedniki nierażące, w zasadzie zgodne z systemem języka niemieckiego, unikając transliteracji czy transkrypcji, mimo że tego rodzaju sowietyzmy były już wówczas w lokalnej niemczyźnie w obiegu.

Co się tyczy wyrazu hasłowego *колхоз* w RPSK, to zaproponowano dla niego aż trzy polskie odpowiedniki: *kolektyw rolny*, *kołchoz* i *kołgosp* (pierwszy i ostatni to twory sztuczne, wymyślone przez polskich komunistów, używane jednak dość powszechnie przez radzieckich Polaków²⁶). Ponadto w artykule *колхоз* mamy dwa derywaty²⁷: *колхозник* i *колхозный*, ale propozycji przekładu więcej: *kolektywownik*, *kołchoznik* i *kolektywny*, *kolektywowniczy* oraz – dla przymiotnika występującego w połączeniu *колхозный университет* – *kołchozny*. Twór *kolektywownik* pojawiał się w polskiej prasie radzieckiej wydawanej w Moskwie (obok *kolektywista*) [Mędelśka, Marszałek 2001: 119] i w radzieckiej polszczyźnie pisanej używanej na Białorusi²⁸ (tam dodatkowo *kołbieta-kolektywica*) [Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz 2008a: 204, 292], *kolektywny* i *kolektywowniczy* też znamy z Białorusi [Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz 2008a: 202, 204]. Rusycyzm *kołchozny*, w mowie zapewne niemal wyłączny, zdarzał się jeszcze w powojennej prasie wileńskiej [Mędelśka 2004: 278]²⁹. Ze skrótowców z członem *колхоз* zarejestrowano o dwie formacje więcej niż w RNS, a mianowicie trzy wyrazy: *колхозсоюз*, *колхозстрой*, *Колхозцентр*. Odpowiedników też mamy kilka: *związek kołgospów*, *kolektywów rolnych*; *budownictwo kołchozów*, *kołgospów*; *Kołchozcentr*, *Wszechrosyjska centrala kolektywów rolnych*, *kołgospów*. Tak więc Krasny odzwierciedlał, jak się wydaje, żywą, rzeczywiście będącą w użyciu polszczyznę radziecką swoich czasów. Możliwe też, że była ona bogatsza niż tamtejsza niemczyzna, że ze względu na genetyczną bliskość z językiem rosyjskim dopuszczała więcej możliwości adaptowania rusycyzmów.

W obu słownikach można też zauważyć jedną z cech charakterystycznych języków radzieckich, jaką jest w zasadzie codzienna obecność w nich orientalizmów pochodzących ze wschodnich republik ZSRR, podczas gdy w językach używanych na terytoriach etnicznych wyrazy te były mało znane lub wręcz nieznane. Pożycзки orientalne trafiały do odmian radzieckich przez medium rosyjskie [Mędelśka, Marszałek 2000: 138; Mędelśka 2001: 54]. W naszych słownikach zarejestrowano m.in. pożyczki z języka tureckiego: *арык* ('kanał nawadniający'), *аул* ('wioska kaukaska'), *балык* ('wędzony grzbiet łososia i niektórych innych ryb'). Redaktorzy dobrali im odpowiedniki przystosowane jedynie za pomocą transliteracji: *aryk*, *aul*, *bałyk*;

²⁶ Występowały np. w latach 30. w „Kulturze Mas” [Mędelśka, Marszałek 2001: 119].

²⁷ Brakuje formacji *колхозница*, obecnej w RNS.

²⁸ Występuje m.in. we wstępie do słownika polsko-białoruskiego: „Polskie masy pracujące w BSSR – robotnicy i kolektywnicy – osiągnęli w wyniku wykonania pierwszej pięcioletki ogromne zdobycze” [Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz 2008a: 204, 292].

²⁹ Zob. tam też zapisy z innych źródeł (wyłącznie materiałów gwarowych).

Aryk, Aul, Balyk. Decyzja o włączeniu tego rodzaju leksyki do słowników przekładowych średniej wielkości była słuszna, prace te bowiem adresowano przede wszystkim do miejscowych użytkowników polszczyzny i niemieczyzny.

Zauważa się też zabiegi manipulacyjne autorów słowników usiłujących za wszelką cenę indoktrynować użytkowników i wykorzystujących każdą nadarzącą się okazję do sączenia komunistycznych treści. Dobrze ilustruje to zjawisko zawartość hasła *классовый* w RPSK i RNS. Zgodnie z teorią leksykograficzną powinien to być artykuł prosty: *transland – transtat*, tymczasem mamy w nim dodatkowo po kilka ilustrujących użycie połączeń wyrazowych. W RNS są to: *классовый дух, классовая борьба, классовая группировка, классовое самосознание, классовое правосудие, классовое расслоение, классовые противоречия*. Wszystkie są w słowniku przekładowym zbędne, bo mają automatycznie tworzone odpowiedniki i nie sprawią użytkownikom żadnych kłopotów (*Klassengeist, Klassenkampf*...). Podobnie jest w RPSK, por.: *классовая борьба – walka klasowa, классовое сознание – świadomość klasowa* itp.

Tak więc radzieckie porewolucyjne odmiany wielu języków współczesnych czekają na swych badaczy. Studia nad nimi trzeba podjąć jak najszybciej, póki przynajmniej część materiałów można jeszcze uratować przed unicestwieniem.

WYKAZ SKRÓTÓW SŁOWNIKÓW

- BES – A. П. Горкин (red.), *Большой энциклопедический словарь*, Moskwa 1997.
PRSK – Ю. Красный (red.), *Польско-русский словарь*, Moskwa 1931.
NRS – Н. В. Глен-Шестакова, Б. В. Линднер, А. О. Орлова, И. В. Рахманов, *Немецко-русский словарь*, Moskwa 1983.
RNS – А. Ф. Несслер (red.), *Русско-немецкий словарь*, Moskwa 1934.
RPSK – Ю. Красный (red.), *Русско-польский словарь*, Moskwa 1933.
SPNPPN – P. Kalina (red.), *Słownik podręczny niemiecko-polski i polsko-niemiecki*, Warszawa 1956.
WEP PWN – J. Wojnowski (red.), *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, t. 13, Warszawa 2003.
WSPNPN – U. Czernska, S. Walewski (red.), *Wielki słownik polsko-niemiecki niemiecko-polski*, Berlin–Monachium–Warszawa–Wiedeń–Zurych–Nowy Jork 2005.

WYKAZ SKRÓTÓW BIBLIOGRAFICZNYCH

- Bach H., 1928, *Unser Schul- und Bildungswesen*, Pokrowsk.
Bellendir L., 1927, *Singt mit!: eine Sammlung von Revolutions-, Volks- und Kinderliedern für die wolgadeutsche Jugend*, Pokrowsk.
Bogiński T., 1929, *Magda, albo filozof w spódnicy*, Mińsk.
Bourret J. F., 1986, *Les Allemands de la Volga: histoire culturelle d'une minorité*, Lyon.

- Cechosz I., Dzięgieł E., 1996, *Materiały archiwalne do historii języka polskiego na Ukrainie Sowieckiej przy końcu lat dwudziestych*, [w:] J. Rieger (red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 1, *Studia i materiały*, Warszawa, s. 201–221.
- Czebotariewa V. G. (Чеботарева В. Г.), 1999, *Государственная национальная политика в Республике немцев Поволжья*, Москва.
- Dinges G. (Дингес Г.) (sost.), *Народные песни немцев Поволжья с мелодиями и рисунками*, Москва.
- Gassenschmidt C., 1999, *Von der Revolution und der Partei getäuscht: die Autonome Sozialistische Sowjetrepublik der Wolgadeutschen*, Bonn.
- Frank R., 1995, *Wolgadeutsche Schicksale*, Frankfurt/Main.
- Fuks V. G. (Фукс В. Г.), 1995, *Роковые дороги поволжских немцев (1763–1995): исторические факты, документы, обращения, к властям, письма, воспоминания лиц переселенного народа*, Красноярск.
- Głotow A. (Глотов А.), 1994, *Образ советской действительности 30-х годов в польско-русском и русско-польском словаре московского издания 1941 года (моральный и культурный аспекты)*, [w:] A. Bartoszewicz (red.), *Polsko-wschodniosłowiańskie powiązania kulturowe, literackie i językowe. 2: Językoznawstwo i translatoryka*, Olsztyn, s. 249–256.
- Graczykowska T., 2005, *Język cyklu reportaży „Płomień i próchno” Wandy Wasilewskiej na tle polszczyzny radzieckiej*, „Linguistica Bidgostiana” II, s. 96–105.
- Graczykowska T., 2007, *Rusycyzmy i sowietyzmy we „Wspomnieniach” Wandy Wasilewskiej*, „Linguistica Bidgostiana” IV, s. 158–170.
- Graczykowska T., 2007a, *Rusycyzmy i sowietyzmy w tekstach Tomasza Dąbala (przedstawiciela polskich komunistów przebywających w okresie międzywojennym w ZSRR)*, [w:] E. Laskowska, M. Jaracz (red.), *Język, historia, polityka*, Bydgoszcz, s. 39–49.
- Graczykowska T., 2008, *Wpływ sytuacji politycznej na jakość polszczyzny tygodnika „Trybuna Radziecka” wydawanego w ZSRR w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] E. Laskowska, M. Czachorowska (red.), *Język, społeczeństwo, wartości*, Bydgoszcz, s. 137–149.
- Grek-Pabisowa I. (oprac.), 2001/2002, *Materiały do historii języka polskiego na Białorusi Radzieckiej*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 26, s. 179–272.
- Grek-Pabisowa I., 2004, *Wokół monografii Czesława Dąbrowskiego pt. „Ze słownictwa i gramatyki języka ludności polskiej na Białorusi Sowieckiej”*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 28, s. 9–34.
- Grek-Pabisowa I., 2004a, *Z badań języka polskiego na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym*, [w:] A. Kuczyński, M. Michalska (red.), *Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność*, Wrocław, s. 141–149.
- Grek-Pabisowa I., Ostrówka M., Biesiadowska-Magdżiarz M., 2008, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna mówiona*, Warszawa.
- Grek-Pabisowa I., Ostrówka M., Biesiadowska-Magdżiarz M., 2008a, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna pisana*, Warszawa.
- Hipperdinger Y., 2005, *Die Sprache(n) der Wolgadeutschen in Argentinien*, Wien.
- Iwanow M., 1991, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939*, Warszawa–Wrocław.
- Jasieński B., *O rewolucję językową*, „Kultura Mas” 1929, nr 1–2, s. 11–13.
- Jasieński B., *Twórzmy polski język radziecki!*, „Kultura Mas” 1930, nr 3–4, s. 5.

- Jerina Je. M. (Ерина Е. М.), 1995, *Очерки истории культуры Немецкой автономии на Волге*, Москва.
- Jerina Je. M. (Ерина Е. М.), 2000, *Пословицы и поговорки немцев Поволжья*, Москва.
- Jerina Je. M., Szalkowa V. Je. (Ерина Е. М., Шалькова В. Е.), 2000, *Обычаи поволжских немцев*, Москва.
- Kozłowska-Doda K., 2000, *Język polski napisów smentarnych z Białorusi środkowej (rejon Dzierżyński)*, [w:] E. Wolnicz-Pawłowska, W. Szulowska (red.), 2000, *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim*, Warszawa, s. 109–122.
- Kisielowa I. (Киселёва И.), 2007, *Советский польский язык в России до II Мировой войны*, [w:] E. Laskowska, M. Jaracz (red.), *Język, historia, polityka*, Bydgoszcz, s. 87–92.
- Marszałek M. (Маршалэк М.), 2001, *Из исследований над советским польским языком (1917–1939)*, „Zinatniskie Raksti” III, Riga, s. 167–173.
- Maryniakowa I., 2001, *O języku inskrypcji nagrobnych na północnych Kresach*, [w:] J. Rieger (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, X, Warszawa, s. 241–146.
- Mędelska J. (Мэндельска И.), 2001a, *Советский польский язык как новый объект лингвистических исследований. К постановке вопроса*, „Zinatniskie Raksti” III, Riga, s. 174–180.
- Mędelska J., 2004, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. 3, *Lata 1960–1979*, cz. 2, *Słownictwo, wyrazy*, Bydgoszcz.
- Mędelska J., 2007, *Siedmiolatki i polityka. Język kowieńskich Nowych czytaneł*, [w:] E. Laskowska, M. Jaracz (red.), *Język, historia, polityka*, Bydgoszcz, s. 101–112.
- Mędelska J., 2008, *Nowe, radzieckie realia odzwierciedlone w moskiewskim słowniku rosyjsko-polskim wydanym w latach 30. ubiegłego wieku*, [w:] E. Laskowska, M. Czachorowska (red.), *Język, społeczeństwo, wartości*, Bydgoszcz, s. 275–285.
- Mędelska J. (Мэндэльска И.), 2008a, *O языке польских меньшинств в СССР в 20-е–30-е годы XX века*, [в:] *Вторые Севастопольские Кирилло-Методиевские чтения*, Севастополь–Рибэст, с. 154–161.
- Mędelska J. (Мэндэльска И.), 2009, *Об изучении послереволюционной разновидности советского польского языка* (w druku).
- Mędelska J., Marszałek M., 2003, *Język polski na Białorusi Radzieckiej okresu międzywojennego (kilka uwag na gorąco)*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 27, s. 63–71.
- Mędelska J., Marszałek M., 2000, *Kułak czy gbur? Rozterki twórców polszczyzny radzieckiej*, „Przegląd Polonijny” XXVI, nr 3, s. 121–139.
- Mędelska J., Marszałek M., 2000a, *Twórzmy słownik polskiego języka radzieckiego!*, „Poradnik Językowy”, nr 8, s. 38–48.
- Mędelska J., Marszałek M., 2001, *Z badań nad językiem Polonii radzieckiej lat 1917–1939*, [w:] Ł. M. Szewczyk, M. Czachorowska (red.), *Język polski w rozwoju*, Bydgoszcz, s. 111–121.
- Olbrich V. (Ольбрих В.), 2003, *Польские писатели в России с начала Первой мировой войны до конца гражданской*, [в:] В. А. Хорев (red.), *Studia Polonorossica. K 80-letiu Ełeny Захаровны Цыбенко*, Москва.
- Plewe I. R. (Плеве И. Р.) (red.), 1997, *Опись дел архивного фонда «Народный Комисариат Просвещения АССР НП»*, Москва.
- Schippan M., Striegnitz S., 1992, *Wolgadeutsche: Geschichte und Gegenwart*, Berlin.

- Schaufler J., 1933, *Die wolgadeutsche Schule einst und jetzt: Zum 15jähr. Jubiläum d. wolgadeutschen Autonomie*, Engels.
- Schmidt J. C., 1928, *Unsere Parteiorganisation*, Pokrowsk.
- Sierocka K., 1963, *Z dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w ZSRR („Kultura Mas” 1929–1937)*, Warszawa.
- Smolnikowa N. V. (Смольникова Н. В.), 1995, *Немцы Поволжья: современные этно-политические проблемы*, Москва.
- Stankiewicz A., 1929, *Nowe prądy*, Mińsk.
- Stroński H., 1996, *O władaniu mową ojczystą przez ludność polską na Ukrainie w połowie lat dwudziestych*, [w:] J. Rieger (red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 1, *Studia i materiały*, Warszawa, s. 175–199.
- Szafran D., 1929, *Młyn*, Mińsk.
- Szydłowska-Ceglowa B., 1997, *Język polski w Rosji porewolucyjnej i ZSRR (do roku 1935)*, „Język Polski” LXXVII, nr 4–5, s. 251–258.
- Tomasik P., 2007, *Ideologia w skrócie. Obraz Związku Radzieckiego lat 20. XX w. utrwalony w skróciowcach rosyjskich*, [w:] E. Laskowska, M. Jaracz (red.), *Język, historia, polityka*, Bydgoszcz, s. 161–165.

ABOUT THE NEED TO TAKE UP RESEARCH CONCERNING
THE RUSSIAN VERSION OF FORMER SOVIET UNION'S
NATIONAL MINORITIES' LANGUAGES

SUMMARY

Research on the so-called Polish Russian language of the interwar period, i.e. specific type of contemporary Polish used within the territory of the Russian empire in post-war twenties, has been successfully developing for 10 years. There were numerous articles published on this topic and recently the first two-volume monography came out.

According to the authors of this article, it is worth using the experience of persons researching the Polish Russian language and taking up studies on Russian types of many other languages that were used in the Soviet Union during the early post-revolutionary period. It is in particular about languages of those national minorities that had their own countries outside the Soviet Union (for instance the Germans, French, Greek, Latvians and Finns). Thanks to the so-called Lenin's national politics, introduced at the beginning of the twenties in relation to all nationalities residing in the Soviet Union, there was mass production of various documents, propagandist materials, books, school books with the mother tongue as the lecture language, didactic materials for institutions fighting illiteracy of adults etc. published in their mother tongue. Nowadays this entire publishing production is a great source reflecting the state of national languages of those days – languages that were impregnated with various Russian and Soviet idioms, abounding in strange new-coined

words. Some of the above changes are presented by the authors on the example of the German Russian language of the post-revolutionary period.

О НЕОБХОДИМОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ СОВЕТСКИХ ВАРИАНТОВ ЯЗЫКОВ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ В БЫВШЕМ СОВЕТСКОМ СОЮЗЕ

РЕЗЮМЕ

Уже лет 10 успешно развиваются исследования т. н. советского польского языка межвоенного периода, т. е. особого варианта современного польского языка, употреблявшегося на территории советской империи в послереволюционный период. По этой теме опубликованы несколько десятков научных статей, в 2009 г. появилась первая (двухтомная) монография.

Согласно мнению авторов настоящей статьи, необходимо использовать накопившийся уже опыт исследователей советского польского языка и начать изучение советских вариантов многих других языков, употреблявшихся в СССР в ранний послереволюционный период. Это касается прежде всего тех национальных меньшинств, у которых были собственные государства вне СССР (напр. немцы, французы, греки, латыши, финны). Благодаря т. н. ленинской национальной политике, реализованной советскими властями в начале 20-х гг. XX в., для всех народностей, проживавших в Советском Союзе, массово издавались на их национальных языках различные документы, всяческие пропагандистские материалы, книги, учебники для школ, в которых велось обучение на родных языках, методические материалы, предназначавшиеся для пунктов ликвидации безграмотности взрослого населения, и т.п. В наши дни вся тогдашняя издательская продукция – это бесценный источник, отразивший состояние национальных языков в раннее послереволюционное время, напр. их насыщенность диговинными новообразованиями. Часть языковых изменений этого рода авторы статьи показывают на примере советского немецкого языка послереволюционного периода.

Słowa kluczowe: porewolucyjna Rosja, sytuacja społeczno-polityczna i kulturalna, radzieckie odmiany języków narodowych, niemczyzna radziecka.

Key words: social-political and cultural situation in post-revolutionary Russia, Russian types of national languages, German Russian language.

Ключевые слова: общественно-политическое и культурное положение в послереволюционной России, советские варианты национальных языков, советский немецкий язык.